

KLASIFIKACIJA EVROPSKIH MEĐUNARODNIH SUDIJA

Napomena za klasifikaciju međunarodnih sudija

- Kvalifikovane sudije
 - utakmicu odlučuju samo sposobnosti igrača.
- Nekvalifikovane sudije:
 - uzimaju od igre
 - smanjuju uživanje igračima, trenerima i navijačima.
- ❖ **Glavni zadaci sudija su da osiguraju:**
 - **odvijanje igre u okviru pravila**
 - **da potreba sa njihovim mešanjem bude najmanja moguća.**

Faktori za klasifikaciju sudija:

- ❖ **P o j a v a**
 - korektno obučen, odajući utisak profesionalnosti
 - **Ako sudija ne "proda" korektan imidž, ljudi neće "kupiti" donete odluke.**
- ❖ **H r a b r o s t**
 - sudije moraju da sviraju ono što su videle i na njih ne sme uticati publika, treneri ili igrači.
 - sudije moraju da slede svoju savest.
 - "Svirajte ono što vidite, a ne ono što želite da vidite!"**
- ❖ **P o š t e n j e**
 - mnogo više hrabrosti je potrebno da bi se donela "teška" odluka nego da bi se izbegla.
 - **Čim utakmica počne jedini neutralni posmatrači su dvoje sudija.**
- ❖ **M o ć p r o s u đ i v a n j a**
 - ispravna interpretacija igre.
 - **Sudiji je potreban zdrav razum i osećaj za "duh pravila igre".**
- ❖ **S n a g a**
 - ✓ Fizička snaga: sudija uvek mora biti u **dobroj formi**. Suđenje je **sportska aktivnost**.
 - ✓ Mentalna snaga: sudija uvek moraju biti spreman da donese **teške odluke**.
 - ✓ Emocionalna snaga: Sudija uvek mora da poseduje **samokontrolu**, pa i u emocionalnim situacijama.
 - **Uprkos zdravom samopouzdanju (uglavnom u teškim situacijama) sudija treba da "omete" igru što je manje moguće - nikada ne igra glavnu ulogu.**
- ❖ **S t a v**
 - Sudija treba da **uživa u igri**. Bitno je da sudija **uživa u odbojci**.
- ❖ **D o s l e d n o s t**
 - **Konzistentnost** je od osobitog značaja. Igrači moraju znati šta im je dozvoljeno, a šta nije.
- ❖ **Z n a n j e**
 - Sudija mora da **vлада pravilima igre**, što čini osnovu za sve odluke i tumačenja.
 - **Ko ovlada pravilima igre, obično donosi ispravne odluke.**

- ❖ **E m p a t i j a**
 - je važna za interpretacija pravila igre i za međuljudske odnose.
 - **Vrlo je važno imati “osećaj za igru”.**

- ❖ **T e h n i č k e v e š t i n e**
 - Sudija je dunuo u pištaljku.
 - ✓ Da li kolega sudija, trener, igrači i navijači shvataju razlog za sviranje?
 - ✓ Kakva je komunikacija??
 - ✓ Sudijski znaci?
 - ✓ Prihvaćenost?

- ❖ **Biti sposoban izboriti se sa greškama**
 - Biti dobar sudija ne znači isključivo: donositi mnogo više ispravnih odluka od drugih nego,

 - biti sposoban da **vladati sa kritičnim situacijama**, čak i tamo gde su greške već napravljene.
 - **“Prodati odluku”.**

PSIHOLOGIJA SUĐENJA: PSIHOLOŠKI TRENING

Alberto Cei

Departman za psihologiju Instituta za sportske nauke
Olimpijski komitet Italije
Vie dei campi sportivi 48
00197Rim, Italija

Suđenje je težak zadatak i sudija je na velikom iskušenju, jer od njega se traži: pažnja, procena i brzo donošenje odluke. Njegov zadatak je takve prirode da on sam ne sme praviti greške, jer njegova je dužnost da uoči greške drugih. Sudija ima veliku odgovornost i zbog toga je njegovo ponašanje predmet stalnog testiranja od strane publike, igrača i trenera. Zbog ovoga sudijsku zadatak, koji je inače sam po sebi vrlo težak i zahtevan posmatrajući sa psihološke strane, postaje je i visoko stresan.

Zato se javlja problem uticaja kontrole fizičkog i mentalnog stresa na kvalitet suđenja. Istraživanje spovedeno medju 104 prosečnih i vrhunskih sudija pokazalo je da sudije međuljudske odnose sa ekipom i anksioznost (uznemirenost, nervoza) smatraju najtežim problemima koji stoje na putu što boljem obavljanju njihovog zadatka. Dalje, Koslovski i Mac (Koslowsky and Maoz 1988.) su pokazali da su fudbalske sudije dominantnije od sudija na stazi i u polju. Do istog rezultata su došli i Areco i Moris (Arezo 1979. and Morris 1981.). Koslovski i Mac su primetili i razlike u stavu između dve grupe sudija koje su istraživali. Njihov zaključak je da su fudbalske sudije, za razliku od sudija na stazi i u polju, više angažovane, osećaju hrabrost u koju su uložili više te su više nagrađeni od svog zanimanja.

Cei (Cei 1990) je definisao pet glavnih preduslova koje sudije moraju ispuniti:

1. demonstrirati tehničku stručnost;
2. demonstrirati nezavisnost u procesu procenjivanja;
3. cilj je biti prihvaćen;
4. biti u fizičkoj kondiciji;
5. predviđati i očekivati razvoj akcija u igri.

Prema ovim rezultatima, čini se bitno da sudija u svoj tradicionalni atletske trening uključi takodje i psihološki trening, u cilju postizanja višeg nivoa upravljanja stresom za vreme utakmice.

Danas, sportisti širom sveta upražnjavaju psihološki trening, od kako su od 80-ih godina mnogi autori predložili program mentalnog treninga (npr. Unestahl 1983., Nideffer 1985., Orlick 1986., Cei 1987; 1998.). U svetu suđenja ovi programi nisu toliko rasprostranjeni te su tehnike za kontrolu stresa i koncentraciju su često rezultat praktičnog iskustva jednog sudije. Ceridono (1986.) je, u svojoj analizi, utvrdio sledeće tehnike koje koriste italijanske odbojkaške sudije:

1. raniji dolazak da bi bio sam i spremio se za utakmicu;
2. duboko disanje;
3. autogeni trening
4. fizički pokreti da se smanjila anksioznost
5. istezanje;
6. podizanje samopouzdanje kroz pozitivno razmišljanje;
7. drugi metodi (np. pušenje, tuširanje, čitanje)

Od ovih metoda najčešće se koristi raniji dolazak, autogeni trening i smanjivanje anksioznosti pokretima ili istezanjem. Za vreme utakmice sudije uglavnom upražnjavaju kontrolu disanja i pozitivno razmišljanje.

Prema ovim podacima, bilo bi veoma korisno izvesti psihološki trening koji omogućava sudijama da obogate svoje praktično iskustvo znanjem i vežbanjem odgovarajućih metodama. Tako će sudija postići viši stepen jednakosti svoga učinka

Ovaj rad će vam ilustrovati metod psihološkog treninga, podeljenog u pet glavnih koraka koji će vam omogućiti da:

1. prepoznate anksioznost
2. odredite optimalno stanje - za period neposredno pre utakmice
3. naučite tehnike relaksacije
4. koristite motorički trening ili tehniku vizualizacije
5. upražnjavate tehnike za vreme utakmice.

PSIHOLOŠKI PROGRAM

PRVI KORAK: Sudija treba da bude u stanju da prepozna sopstveni nivo anksioznosti i prema tome može sebi da dozvoli da ga oseća. Ovo će biti lakše ako sudija shvati da anksioznost ne predstavlja element koji će negativno uticati na njegovo učinak. Naprotiv, psihička i fizička tenzija, koju oseća pre utakmice, je bitan faktor uspeha jer bez ovih osećanja sudija bi tražio novi izvor energije i motivacije da koristi za vreme utakmice. Danas razlikujemo somatsku i kognitivnu anksioznost te njihov uticaja na sportski učinak. Obično, somatska aneksioznost dostiže najviši nivo na početku utakmice, a kasnije vremenom nestaje. Kognitivna anksioznost se ogleda u negativnim očekivanjima i razmišljanjima u vezi sa uspehom svoje uloge (Hackfort and Spielberger, 1989. Martens, Vealey, and Burton 1990).

Znači, sudija mora da nauči kako da prepozna znake aneksioznosti a da bi ih kontrolisao te da bi dobro iskoristio energiju koja izvire iz aneksioznosti. Da bi sudija mogao da prepozna somatsku aneksioznost ovaj program predstavlja listu glavnih izraza (npr. da li su vam ruke hladne? da li zadržavate dah? da li ti srce kuca jače nego obično?)

Što se tiče kognitivne, anksioznosti ovaj program predlaže sudiji da, pre utakmice, bude svestan svojih misli. I u vezi sa ovim su prezentovane neke teme (Da li razmišljaš o negativnim situacijama? Da li razmišljaš o svojim mogućim greškama? Da li osećaš da nisi spreman da se izboriš sa zadatkom?). Negativna očekivanja i misli utiču na učinak na utakmici i zbog toga treba biti svestan ovom mentalnog procesa, a što ujedno predstavlja i prvi korak ka smanjivanju negativnog uticaja ove pojave.

DRUGI KORAK: Cilj ovog koraka je da se odredi optimalno stanje (optimal pre-match condition) koju sudija dostiže neposredno pre utakmice. U stvari, Haninovo istrživanje (2000.) je pokazalo individualne razlike u nivou uzbudjenosti, neposredno pred takmičenje. Hanin je pokazao da svaki sportista ima sopstvenu zonu optimalnog funkcionisanja (IOZF) koja može biti niska, srednja ili visoka. Dalje, većina programa psiholoških treninga za sportiste koriste ovaj pristup u početku perioda priprema - trenirati sportiste da stvore svoje optimalno stanje (Orlick 1986. Cei 1987.). Iz ovog razloga sudija na početku takmičarkse sezome mora da popuni formular koji se naziva "Pre-game reflexion" gde opisuje kako sam sebe oseća, o čemu razmišlja i čemu posvećuje pažnju pre jednog od svojih najboljih i jednog od svojih najgorih nastupa. Radeći to on postaje svestan kako njegov stav pre utakmice utiče na njegovo suđenje te može da pronade sopstveno optimalno stanje. Formular iz Orlikovog rada opsuje četir glavne oblasti:

1. fizičku aktivnost
2. nivo zabrinutosti
3. zamišljenost pre događaja
4. pažnja tokom događaja.

Formular popunjen od strane sudija može biti od koristi da se nauči veština dostizanje optimalnog nivoa.

TREĆI KORAK: Za sudiju je vrlo korisno da nauči tehniku relaksacije, a u cilju kontrole viskog nivoa anksioznosti koji može da utiče na njegov učinak. Dalje, ova tehnika relaksacije će biti efikasna ako kod sudije postoje simptomi somatske aneksioznosti. Sudije mogu da upražnjavaju mnoge tehnike relaksacije, a najviše se koristi Šulcov autogeni trening i Džekobsonova progresivna neuro-mišćna veza. Obe tehnike su efikasne za kontrolu pred-takmičarske somatske aneksioznosti tj. povećavaju kontrolu tenzije mišića, brzinu rada srca i disanja.

ČETVRTI KORAK: Sastoji se u upražnjavanju mentalne imaginacije (zamišljanje slika), vizualizacije ili ideomotornog treninga. Predstavlja mentalnu probu (zamišljanje) motoričkih akcija koje ćete zapravo izvesti kada se dogodi određeni momenat na utakmici.

Mentalni trening je koristan za motorne zadatke u vezi sa kognitivno-simboličkim aktivnostima. Treningu pomaže mentalno vežbanje u sledećim situacijama:

1. Za vreme vežbanja tehnike suđenja –sudija može da je poboljša mentalnom probom osnovnu tehniku, povećavajući ne samo ustaljenost pokreta već i njihovu automatizaciju. Ustvari, upražnjavanje treninga sa mentalnim slikama stimuliše razvoj tri glavne funkcije:
 - izvršava programirane funkcije motoričkog ponašanja predstavljajući sliku realne akcije
 - u isto vreme, ideomotorna proba pokreta pomaže usavršavanju procesa motornog ponašanja čineći realnu funkciju treninga
 - ideomotorni trening je ulozi regulatora tokom akcije - obavezan korak kontrole i korekcije motorne akcije
2. Mentalna proba se može koristiti za poboljšanje veštine dostizanja optimalno pred-takmičarskog stanja. Vežba se sastoji u treniranju samog sebe za stvaranje najboljeg psihološkog stanja koji potreban za sportski događaj.
3. Na kraju, mentalna proba se može koristiti radi poboljšanja drugih mentalnih veština, npr. naučiti kako imati odličan učinak u visoko stresnim situacijama. Čak i negativne misli se mogu kontrolisati tako što će se naučiti zamisliti samog sebe u situaciji u kojoj strah od neupeha utiče na učinak. Ovaj trening će pomoći usmeravanje koncentracije na sportski zadatak i efikasno usmeravanje pažnje.

PETI KORAK: Finalni aspekt sudijskog psihološkog treninga se tiče pripreme za utakmicu i moguće ga je podeliti u četir faze:

1. **Delegiranje:** U ovoj fazi dolazi do prvog procenjivanja zadatka (npr. karakteristike ekipa, igrača, teren itd.). Ova saznavna procena dozvoljava da se identifikuju glavni elementi na koje se mora usmeriti pažnja, ne samo za vreme nego i pre utakmice u cilju pronalaženja adekvatnog pristupa toj vrsti događaja.
2. **Neposredno pre utakmice:** Sudija može upražnjavati mentalni trening pre utakmice u cilju da postigne osećanje samopouzdanja u vezi sa neposrednim nastupom. Mentalna proba njegovog očekivanog optimalnog stanja i identifikacija glavnih elemenata na koje mora, tokom utakmice, usmeriti pažnju, predstavlja najefikasniji trening koji sudija može da upražnjava u ovoj fazi.
3. **Utakmica:** Sudija je za vreme utakmice, očigledno, skoncentrisan na igru i sa psihološke strane njegovi glavni neprijatelji mogu da budu negativne misli koje se ponakad pojavljuju posle greške ili za vreme “teških” faza igre. U ovim situacijama svaki sudija koristi svoj lični način održavanja koncentracije, ali ako u tome ne uspe bilo bi korisno da nekoliko puta duboko udahne ili ponovi sebi neke jednostavne i afirmativne reči koje mu povećavaju samopouzdanje.
4. **Ocena:** Tokom ove faze, posle utakmice, sudija mora da oceni svoj učinak ne samo sa tehničkog stanovišta nego i sa stanovišta psihološke pripreme za utakmicu, vođenje utakmice za vreme “teških” faza igre, koncentracije ili samopouzdanja itd. Ova procena, koja često pogrešno razume, vrlo bitna jer uslovljava buduća negativna ili pozitivna očekivanja sudije u vezi sa sopstvenom stručnošću i rezultatima sledećeg nastupa.

DODATAK:

Izveštaj prof. dr Vladimira Čuka sa seminara CEV-a 2003. Velm Austrija:

IZVEŠTAJ SA SEMINARA ERC-CEV 2003.

- Seminar je održan 1-4.5.2003.g. u Velmu (kraj Beča)-Austrija.
- Seminar je vodio: J. Rek – predsednik CEV-ERC-a.
- Prisustvovali su članovi ERC: F.Kroger-GER, U. Suprani-ITA, A. Dogaris-GRE, V. Velsen-NED, G. Noel-FRA, kao i Ex-officio članovi ERC: I.Iliev-BUL, J.Lečnik-SLO, DeClerq-BEL, Majerčak-SVK.
- Učestvovala su 66 predstavnika za odbojku i odbojku na pesku iz 36 federacija od 54 postojećih.

Dnevni red:

1.5.2003. od 18-20 h:

- Pozdravna reč Predsednika CEV, ERC i domaćina AVF
 - Predstavljanje organizatora predavača i učesnika
 - Analiza 2002/3 sezone
 - Opšte informacije Predsednika ERC
 - Delegiranje i ocenjivanje sudija
 - Osnovni problemi u primeni Pravila igre
 - Problemi beach-volleya

2.5.2003. od 8,30-12,30 h:

- Klasifikacija međunarodnih odbojkaških sudija – J. Rek
 - **“Psihologija komunikacije – ne samo – za sudije”** – F.X. Wandler (AUT)

2.5.2003. od 14-17,30 h:

- **“Poznavati sebe”** – A. Dogaris
 - Tumačenje Pravila igre kroz slučajeve

3.5.2003. od 8,30-12,30 h

- **“Trening u sportskoj psihologiji za međunarodne sudije”** – A. Cei (ITA)

3.5.2003. od 14-18,30 h:

- **“Tehnika i veština suđenja”** – B. Montesi (ITA)

4.5.2003. od 8,30-12,30 h:

- Tumačenje i analiza Pravila igre kroz slučajeve
 - Diskusija po otvorenim pitanjima

Franz Xaver WENDLER (AUT), psiholog u biznisu i sportu koji godinama radi sa fudbalskim sudijama austrijske prve lige, održao je svoje predavanje **“Psihologija komunikacije – ne samo – za sudije”**, o tome kako sudija treba da se pripremi za svoj “posao” i izbori se sa stresom, nauči da savlada konfliktne situacije, nauči se da komunicira sa okolinom i organizuje timski rad svoje ekipe, a sve u cilju da sudije obave svoj posao dobro i po mogućnosti neprimetno. Predavanje je zaključio rečenicom “Talase ne možeš zaustaviti ali možeš naučiti da surfuješ po njima”. Veoma lepa Power Point prezentacija se može videti na www.cev.lu u sudijskom čošet u **2003-Minutes-CEV-ERC-Seminar.pdf**.

Alberto Cei (ITA), sportski i klinički psiholog koji je radio s mnogim osvajačima medalja na najvećim takmičenjima kao i sa vrhunskim trenerima i sudijama, održao je predavanje **“Trening u sportskoj psihologiji za međunarodne sudije”**, o čemu je napisao i knjigu, sa intencijom da pokaže mogućnosti kako svaki pojedinac može unaprediti i ubrzati svoj mentalitetni sklop i reflekse, a sa ciljem boljeg obavljanja posla na odbojkaškom terenu. Tekst celog predavanja se nalazi na www.cev.lu u sudijskom čošet u **2003-Minutes-CEV-ERC-Seminar.pdf**.

Benito Montesi (ITA), bivši međunarodni odbojkaški sudija i dugogodišnji sekretar FIVB sudijske komisije a stalno zadužen za edukaciju sudija u Italiji, autor mnogih tekstova i video filmova o suđenju u odbojci, koji je i autor Uputstva za linijske sudije, održao je predavanje **“Tehnika i veština suđenja”**. Original Uputstva za linijske sudije se nalazi na www.cev.lu u sudijskom čošet.

Obaveštenja:

1. Seminari CEV-ERC za odbojku i odbojku na pesku će se svake druge godine održavati zajedno, i tada će imati opšti karakter sa temama interesantnim svima, dok će naredne godine biti razdvojeni i imaće i praktični deo.
2. CEV insistira da je Seminar osnovno sredstvo kojim će se sve promene Pravila igre, tumačenja i objašnjenja upućivati ka bazi, kao i razjašnjavati politika CEV-ERC. Veoma je važno da svaka federacija bude zastupljena na seminaru i da sve sudije preko svojih federacija dobiju sve zvanične informacije i tumačenja pravila igre, da bi se postigla uniformnost suđenja. To u većem broju federacija nije slučaj i zato se na seminarima insistira.
3. Trenutno u Evropi međunarodne utakmice sudi 337 sudija iz 42 federacije. Odbojku sudi 300 sudija (291 muški i 9 ženskih sudija, 248/5 međunarodnih sudija i 49/4 kandidata, 12/23 FIVB sudija je iz Evrope), a beach volley sudi 56 (52 muška i 4 ženskih međunarodnih sudija, od kojih je jedan kandidat).

4. ERC je sve sudije u Evropi podelio u kvalifikativno-iskustvene grupe I-IV i shodno tome se vrše delegiranja.

Elementi za klasifikaciju sudija su:

- ✓ kvalifikovanost da utakmicu odsudi samostalno, u duhu pravila igre i sa što manje uticaja na igru,
- ✓ nastup – daje utisak profesionalnosti
- ✓ hrabrost da sudi uvek ono što vidi a ne što bi on ili drugi želeli da vide, bez spoljnog uticaja
- ✓ poštenje – kada utakmica počne jedino su sudije neutralne na terenu
- ✓ moć presuđivanja u duhu pravila igre u delikatnim situacijama
- ✓ lična snaga – psihička, mentalna i emocionalna
- ✓ osećaj za igru i postojanost tokom cele utakmice
- ✓ znanje Pravila igre i sposobnost da ne greši
- ✓ sposobnost da se izbori sa eventualnim greškama, da “proda svoju odluku”
- ✓ tehnički aspekti suđenja – sudijski znaci, karakter zvižduka, način komunikacije, jasnoća donetih odluka
- ✓ znanje engleskog jezika.

☒ **I grupa** – **Vrhunske sudije** (21 sudija, jedan naš)

☒ **II grupa** – **Odlične sudije** (53 sudija, 3 naša)

☒ **III grupa** – **Prosečne sudije**

☒ **IV grupa** – **Slabe sudije** (23 sudija, nijedan naš)

5. U Evropi je prošle godine odigrano 948 zvaničnih međunarodnih utakmica, evrokupovi i evropska prvenstva. O zauzetosti termina treba obavezno unapred obavestiti ERC putem zvaničnog lista - Availability list.
6. Bilo je 85 otkaza od kojih 20 nije ni obrazloženo. Otkaze treba slati preko federacije čija sudijska komisija treba da predloži i zamenu. Neopravdani otkazi povlače sankcije.
7. CEV-ERC će komunicirati sa sudijama preko CEV Web site i federacija. Svi dokumenti i nominacije će biti na CEV Web site (www.cev.lu), a sudije će na Email adresu dobiti obaveštenje da postoje novosti i da je potrebno da pogledaju Web site, klasična pošta se neće slati.
8. Protokol, Uputstva i Instrukcije više CEV ne šalje posebno sudijama već ih svi mogu skinuti sa Web site FIVB (www.fivb.ch) ili CEV-a i takva važe za celu sezonu.
9. Sve međunarodne sudije je CEV osigurao za vreme putovanja i suđenja.
10. Prosečna starost međunarodnih sudija u Evropi je 44,3 godine a kandidata pri odlasku na kurs je 35 godina. CEV će insistirati na proširenju broja i podmlađivanju kadra.
11. PO Co. više ne funkcioniše. Sve sudije na evropskim takmičenjima mogu da sude u PO ili Olimpikus uniformi, na istoj utakmici mogu suditi i u uniformama različitog proizvođača, jedino dužina rukava mora biti ista. CEV-ERC je toku pregovora sa jednim poznatim svetskim proizvođačem sportske opreme o nabavci uniformi po povoljnim cenama.

Instrukcije:

1. Potrebno je pooštriti sankcije za ponašanje članova ekipa, opomenu koristiti u samom početku nesportskog ponašanja a odmah potom i sankcije. Veoma je važno zaštititi linijske sudije.
2. Treba obratiti pažnju na ponašanje prilikom predstavljanja kao i na klupi i u zoni za zagrevanje.
3. Ekipe moraju biti uniformisane, to se odnosi i na zavrtanje rukava i kapitensku traku.
4. Čistoća odigravanja druge lopte – i prošle sezone bilo je dosta problema, treba biti strožiji uz poštovanje spektakularnosti igre.
5. Zvanični sudijski znaci su veoma jasni i samo njih treba koristiti. Ako sudija ništa ne pokazuje znači da nije video ništa nepropisno, ne postoji znak da se igra nastavi. Pomoćne znake II sudija treba pokazivati ispred grudi.
6. II sudija mora poštovati proceduru prilikom dosuđivanja dotaknuća mreže, nije neophodno dodirnuti mrežu rukom.
7. Kada lopta dodirne antenu na strani II sudije on ne svira grešku osim ako to I sudija nije učinio.
8. Da bi II sudija sve video, a ekipe imale utisak da se trudi da učini sve najbolje i da nije na odmoru, treba se lagano kretati napred-nazad i levo-desno deovodeći se tako u najbolji trenutni položaj da obavi svoju dužnost.
9. U sali gde je velika buka da bi II sudija video momenat kada je servis izveden treba da stoji paralelno sa mrežom i nešto dalje od stuba.
10. II sudija se ne treba angažovati oko redovnog brisanja poda.
11. Između setova II sudija je obavezan da proveri tablice za zamenu igrača, osim kada postoji rezervni sudija.
12. II sudija po završenoj akciji odmah prelazi na stranu ekipe koja će primati servis, pokazuje znak stojeći, i potpuno isprati I sudiju u njegovom pokazivanju znakova da ne bi došlo do razmimoilaženja.
13. Obratiti pažnju da trener koristeći pravo kretanja u slobodnoj zoni ne ometa igrače, brisače i linijske sudije.
14. U svim CEV takmičenjima u zapisnik se upisuje svih 12 igrača (ili manje) na za to određeno mesto, a zatim Libero i na posebno predviđenom mestu za njega.
15. II sudija mora znati voditi zapisnik da bi mogao kontrolisati zapisničara. Zato se insistira da sve sudije povremeno vode i zvanični zapisnik, da bi bili u trendu, kao što je slučaj i sa linijskim sudijama.
16. B. Montesi (ITA) je napisao Uputstvo za LINIJSKE SUDIJE koje se može naći na www.cev.lu a Nenad Panjak ga je preveo i možete ga dobiti na njegovoj adresi panjak@EUnet.yu.
17. Klas Hejdenberg – SWE je napisao knjigu o II sudiji i može se naći na njegovom Web sajtu, www.Hejdenberg.nu. Ovo je takođe preveo Nenad Panjak, za svaku pohvalu!

U Beogradu, 10.08.2003.g.

Vladimir Ćuk